

С. В. Петренко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ДО ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО КУРСУ ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розглянуто питання, які пов'язані з особливостями адаптації студентів першого курсу фізико-математичного факультету педагогічного університету. На основі узагальнення наукової інформації та аналізу проведених досліджень встановлено головні критерії та фактори адаптації, а також їх вплив на активізацію пізнавальної діяльності студентів першого курсу та їх професійне самовизначення. Автор розглядає зовнішню адаптацію, яка передбачає професійну й соціальну адаптацію, та внутрішню – біологічну й психологічну адаптації. У статті вказано конкретні причини зниження пізнавальної активності студентів першого курсу фізико-математичного факультету в процесі навчання та методи організації, стимулювання, мотивації та контролю процесу адаптації.

Ключові слова: адаптація студентів першого курсу, активізація, активізація пізнавальної діяльності, критерії та фактори адаптації, професійне самовизначення.

Постановка проблеми. Реформування системи освіти України в останні роки все більше висуває на порядок денний питання вивчення всіх аспектів проблеми адаптації першокурсників до умов навчання у вищих навчальних закладах, яка є дуже складною та багатогранною.

Аналіз вступної компанії за 5 останніх років показав, що на фізико-математичний факультет подають необхідні документи абітурієнти, які мають високі бали з математики та фізики, й такі, які мають 140 балів. Ці ж абітурієнти є також і абітурієнтами ВНЗ непедагогічних спеціальностей із таким же набором сертифікатів. Це призвело до того, що в останні роки виникають великі труднощі з набором студентів на фізико-математичний факультет. На жаль, на сьогодні це об'єктивна закономірність для всіх педагогічних університетів України.

При зарахуванні за першою та другою хвилею на спеціальності фізико-математичного факультету залишаються лише 1–3% абітурієнтів, у яких дійсно високі бали в сертифікатах. Така тенденція зберігається вже протягом 5 останніх років. На третьому етапі зарахування абітурієнтів відбувається серед тих претендентів, які мають низькі бали в сертифікатах, як правило фаховий предмет нижче 160 балів (за національною шкалою – 3), і тому прохідний бал при зарахуванні відповідає рівню учня, який навчається задовільно. Студент, який мав оцінку «задовільно» з профільного предмету, дуже важко адаптується до умов навчання в університеті.

З досвіду маємо, що вступивши на факультет за «залишковим» принципом, студент першого курсу не спроможний без особливих психологічних травм адаптуватися до нових соціальних умов, до свого нового статусу. Усе це суттєво впливає на якість засвоєння знань, оскільки адаптація як «комплексний динамічний процес» зумовлює взаємодію психологічних, соціальних і біологічних факторів.

Слід зазначити, що державні стандарти спеціальностей фізико-математичної освіти, програми курсів із математики, за якими розпочинають навчатися студенти 1-го курсу, залишилися незмінні. Навчати математичних курсів студента, в якого слабка математична підготовка, складно, виконати програми в повному обсязі з кожним роком все складніше й одержати високоерудованого вчителя майже неможливо, оскільки процеси адаптації таких студентів відбуваються дуже повільно протягом усіх років навчання.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти проблеми адаптації були предметом вивчення як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Питання адаптації студентів почали активно досліджуватися в кінці ХХ – на початку ХХІ століття у зв'язку зі змінами моделей навчання, форм організації занять, критеріїв оцінювання знань, розробкою та втіленням нових педагогічних технологій і стандартів освіти, що пов'язано з прийняттям Болонської конвенції в Україні та запровадженням кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Проблемам вузівської адаптації присвячені психолого-педагогічні дослідження М. Безруких, А. Глоточкина, С. Красікова, Г. Овчинникова, Є. Ямбурга та ін. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що вивчення питання організації процесу адаптації першокурсників на рівні ВНЗ не носить системний характер, а часто зводиться до окремих заходів впливу ВНЗ на досить складні процеси особистісного розвитку, але пріоритети віддаються соціальній адаптації. Більш складним є питання дидактичної та методичної адаптації, яку викладачі здійснюють завдяки своєму ентузіазму. Виявивши неготовність студента до освоєння навчальних курсів, викладач узагальнює та систематизує наявні шкільні знання й за рахунок своїх занять доводить до необхідного рівня вміння й навички навчальної діяльності студента. Навчальна діяльність студента першого курсу суттєво відрізняється від навчальної діяльності в школі: значно збільшується обсяг знань, розширюється спектр вивчення дисциплін, розширюється кругозір у профільній сфері. Психологічна атмосфера відрізняється від шкільної за рахунок мотивації та самостійності студентів у

навчальному процесі. Такі особистісні якості студента як низька самооцінка, відсутність комунікативних навичок, невміння будувати відносини в колективі та брати на себе відповідальність заважають успішному одержанню знань студентом.

Мета статті. У даній статті ми проаналізуємо головні труднощі адаптації студентів першого курсу, які навчаються на фізико-математичному факультеті педагогічного університету, причини зниження їх активності в процесі навчання та методи організації, стимулювання, мотивації та контролю процесу адаптації.

Виклад основного матеріалу. Вхідження України до Європейського освітнього й наукового поля передбачає покращення якості освіти, що суттєво повинно впливати на конкурентоспроможність випускників ВНЗ та престиж вищої освіти у світовому освітньому просторі. Сучасна освіта повинна стати стратегічною основою розвитку особистості. Виконати поставлені перед ВНЗ завдання й вимоги до освіти з контингентом, який зараховується на перший курс, дуже складно.

Це пов'язано з тим, що:

1. Відсутня мотивація навчання за обраною спеціальністю.
2. Відсутні вміння керувати власним процесом пізнання.
3. Роль самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів на досить низькому рівні.
4. Відсутні ініціативність і активність студентів у навчально-пізнавальній діяльності.

Подолати вказані нами проблеми можливо лише за умови своєчасної успішної адаптації студентів першого курсу до умов навчання в системі вищої освіти.

Проблема адаптації студентів – є однією з актуальних проблем психології та педагогіки в сучасних умовах. Педагогічною та психологічною науками накопичено значний досвід щодо адаптації студентів до умов навчально-пізнавальної діяльності у ВНЗ, але на жаль, реалізація особистісно-орієнтованої парадигми під час навчання у ВНЗ відбувається дуже повільно. Особливо від цього страждають студенти першого курсу.

Сьогодні основною метою вищої освіти є не лише якісна підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності, але й створення умов для розкриття та реалізації можливостей, здібностей і потреб кожної людини [1]. У студентів педагогічних ВНЗ специфіка навчально-професійної діяльності виявляється вже на перших курсах, коли доводиться опрацювати й запам'ятовувати великий обсяг інформації, в короткий

термін виробляти нові способи самонавчання. Гостро постають питання мотивації, впливу інтелектуального, емоційного навантаження та умов навчання на забезпечення ефективної діяльності майбутнього педагога. Глибока психологічна перебудова особистості студента відбувається саме на першому курсі. Адаптація колишнього абітурієнта до студентського життя пов'язана з безліччю проблем:

- відсутність наступності між школою та ВНЗ;
- недостатня індивідуалізація у вузівському середовищі;
- не завжди адекватний вибір форм навчання;
- недостатнє використання сучасних технологій навчання тощо.

Термін «адаптація» використовується в різних галузях наукового знання, однак дослідниками не вироблено єдиної думки про його зміст. Деякі автори розглядають адаптацію як процес, результат «приспосування», а інші як «взаємодію» людини з людиною (колективу, групи), або як взаємодію людини й середовища.

На нашу думку, адаптацію слід розглядати як процес пристосування суб'єкта діяльності до умов навчання, що вимагає від особи осмислених дій і вчинків, активізує на пошук власних шляхів розв'язання проблем відповідно до конкретних умов життєдіяльності, аналізу характерних особливостей і результатів взаємодії з новими людьми й обставинами, враховуючи, що адаптація містить у собі складні, багатогранні взаємини людини з людиною. Процес адаптації пов'язаний із руйнуванням попередніх стереотипів, що в більшості випадків, приводить до нервових зривів, стресових ситуацій, порівняно низької успішності, труднощів у спілкуванні. Ці особливості переорієнтації зі шкільного життя на нові принципи, пов'язані зі зменшенням або відсутністю батьківського й учительського контролю, необхідністю самостійного вирішення проблем побуту й самообслуговування, життєдіяльності в нових соціальних умовах, засвоєння великих за обсягом масивів інформації у досить високому темпі, мають різні наслідки для різних студентів. У молоді, яка після вступу до ВНЗ потрапляє у соціальне середовище, особливо актуальною є проблема адаптації, швидкість і ступінь якої в нових умовах впливає на успішність навчання, психологічний компонент і в цілому на ефективність функціонування системи вищої освіти [2].

Процес адаптації є тривалим і не завжди успішним.

До чинників, які впливають на процес адаптації, можна віднести:

- мотивація навчання та професійне самовизначення;
- рівень самостійності розумової праці;

- соціальні та моральні якості студента;
- взаємовідносини з викладачами та одногрупниками.

В умовах нового середовища та умовах нової системи освіти в процесі адаптації у першокурсників виникають труднощі:

- переживання, пов'язані з переходом від шкільного до вузівського життя;
- невизначеність мотивації вибору професії;
- недостатня психологічна підготовка до самостійного життя, необхідність приймати рішення, брати на себе відповідальність за власні дії та вчинки;
- відсутні навички саморегуляції поведінки й діяльності, що пов'язано з відсутністю батьків і вчителів;
- якісно інша система навчальної діяльності, відповідальності за якісний показник;
- пошук оптимального режиму праці й відпочинку в нових умовах;
- налагодження побуту й самообслуговування;
- відсутність навичок самостійної роботи та ін..

Усі труднощі різні та носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, що пов'язано, передусім, зі слабкою шкільною підготовкою, а також із вадами виховання в родині й школі.

Включення першокурсника в нові види діяльності й нове коло спілкування у ВНЗ вимагає від викладачів, які працюють на першому курсі, знань індивідуальних особливостей студента, щоб уникнути дезадаптаційного синдрому, зробити процес адаптації психологічно комфортним.

У психолого-педагогічній літературі зустрічається поняття «загальна адаптація», яка включає зовнішню та внутрішню види адаптації.

Зовнішня адаптація передбачає професійну й соціальну адаптацію, внутрішня – біологічну та психологічну адаптації.

Багатомірна система зовнішньої та внутрішньої адаптації визначають «соціально-психологічну адаптацію», на яку впливають відповідні фактори, що визначають рівень, темп, стійкість і результат адаптації.

Професійна адаптація у ВНЗ, що передбачає формування любові до обраної професії, поступове набуття професійних умінь та навичок – процес залучення особистості до широкого ознайомлення з професією, який виражається в надбанні знань, умінь, навичок, необхідних для майбутньої професії, пристосування до структури вищої школи, загального змісту й окремих компонентів навчального процесу характеризується такими факторами:

- бажання студента працювати в певній галузі знань;
- прагнення поглибити знання про особливості професії, стати фахівцем у обраній спеціальності;
- потреба абітурієнта в навчальній діяльності;
- усвідомлення необхідності засвоєння визначеного обсягу знань для одержання професійної освіти;
- стійкий інтерес до предметів спеціального й загального циклів;
- набуття навичок самостійності;
- потреба самоосвіти;
- уміння застосовувати знання на практиці;
- структура й організація навчального процесу;
- професійна та педагогічна компетентність викладачів ВНЗ;
- педагогічний і психологічний моніторинг навчального процесу;
- індивідуальний підхід до кожного студента;
- задоволеність міжособистісними відносинами в студентській групі та інші.

Соціальна адаптація пов'язана з труднощами, які виникають у зв'язку із засвоєнням нових соціальних норм, встановленні та підтриманні студентом певного соціального статусу в новому колективі – це процес пристосування студента до групи, стосунків у ній, формування особистого стилю поведінки, стилю взаємодії з ровесниками та викладачами для якої характерними є такі фактори:

- рівень розвитку духовності індивіда;
- рівень моральної та соціальної зрілості;
- рівень психологічної культури;
- рівень культури поведінки;
- рівень правової культури;
- рівень мовленнєвої культури;
- індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів;
- бажання брати участь у суспільному житті навчального закладу;
- комунікативні властивості індивіда;
- особистісний стиль поведінки, здатність до її кореляції;
- реалізація в навчальному закладі принципів педагогіки співробітництва та ін.

Біологічна адаптація – це адаптація організму до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних) режиму роботи, сну, фізичних і

нервових навантажень, режим і якість харчування та визначальними факторами якої є:

- загальний стан здоров'я і тип організації нервової діяльності;
- санітарно-гігієнічні умови навчання;
- організація побуту, харчування, відпочинку студентів.

Психологічна адаптація – це стан психологічного задоволення (незадоволення), комфорту (дискомфорту), відчуття внутрішньої й зовнішньої гармонії (дисгармонії) від успішності (неуспішності) професійної, соціальної та біологічної адаптації, вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки й діяльності.

Факторами психологічної адаптації є:

- успішність (неуспішність) професійної, соціальної та біологічної адаптації (професійне самовизначення, соціальний статус, сформованість соціально-значимих здібностей, якостей, становище в колективі, задоволення (незадоволення) особистим статусом, можливість прояву індивідуальності та інше;

- характерні особливості та якості особистості;
- вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки й діяльності;
- наявність служби психологічної підтримки;
- розробка та впровадження соціально-психологічних засобів формування й корекції адаптованості студентів перших курсів.

Досвід фізико-математичного факультету свідчить, що більш швидкій адаптації сприяє удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи студентів, які забезпечують активну й самостійну теоретичну й практичну діяльність студентів на всіх етапах навчального процесу, а особливо, на першому курсі.

Аналіз діяльності фізико-математичного факультету щодо адаптації студентів першокурсників показав, що з метою успішної адаптації студентів необхідно:

- навчити студента вчитися – самостійно працювати з підручником, довідковою літературою;
- навчити займатися науковою, пошуковою та дослідницькою діяльністю;
- логічно мислити, відстоювати свою думку, бути комунікабельним;
- зацікавлювати студентів вивченням дисциплін, які впливають на формування майбутнього спеціаліста;

- використовувати сучасні форми й методи навчання, які надають можливість підвищувати рівень знань студентів;
- враховувати індивідуальні особливості студентів, усувати причини неуспішності;
- створювати групи взаємодопомоги, залучаючи кращих студентів;
- удосконалювати форми індивідуальної роботи зі студентами;
- виховувати в студентів відповідальність до себе і своїх товаришів, щоб кожен із них усвідомив, що треба вчитися.

Важливим аспектом системи адаптації студентів в умовах навчального закладу є визначення критеріїв адаптації. Теоретичні та практичні пошуки засвідчують складність даної проблеми й потребують подальших наукових досліджень. Науковці визначають як внутрішні, так і зовнішні критерії процесу адаптації [3].

До внутрішніх критеріїв автори відносять:

- високу мотивацію розвитку духовності, соціальної, професійної компетентності, самоактуалізації;
- адекватність самооцінки;
- почуття власної гідності;
- розвиток внутрішньої свободи;
- здатність відстоювати свої переконання;
- здатність керувати своїм емоційним станом;
- здатність будувати конструктивні взаємини;
- розвинуті комунікативні здібності;
- розвинені механізми саморефлексій;
- усвідомлення потреби самоосвіти;
- конструктивне ставлення до критики та інші;
- відкритість;
- мотивована критика власного сценарію і стратегій поведінки;
- повага до людей;
- бажання брати участь власного сценарію і стратегій поведінки;
- стан здоров'я та ін.

До зовнішніх критеріїв належать:

- виконання студентами правил і вимог навчального процесу;
- пристосування до характеру, змісту, умов і організації навчального процесу;
- навички самостійності в навчальній і науковій сферах;
- реалізація завдань самоосвіти;

- уміння застосовувати знання на практиці;
- актуалізація в життєдіяльності особистості високого рівня соціальної та моральної зрілості, психологічної культури, правової культури, культури поведінки, рівня розвитку духовної особистості загалом;
- участь у суспільному житті навчального закладу;
- міжособистісні взаємини студента в студентському середовищі;
- безконфліктна поведінка;
- комунікативна компетентність;
- вироблення власного стилю поведінки та ін.

Комплексне знання сукупності факторів соціально-психологічної адаптації, орієнтація на певні критерії, що характеризують результативність процесів адаптації, можуть стати методичним підґрунтям для роботи викладачів і контролю процесу адаптації першокурсників.

Результати дослідження адаптації першокурсників на фізико-математичному факультеті показали, що рівень формальної підготовки першокурсників до навчання у ВНЗ досить різний. Будувати навчальний процес для неоднорідного за підготовленістю до навчання курсі за єдиною схемою та використовувати однакові методики під час проведення навчальних занять, консультацій неможливо. Досвід показує, що ефективність і якість процесу вивчення дисципліни тим вищі, чим краще організована індивідуальна робота зі студентами, їх самостійна пізнавальна діяльність. Завдання викладачів, які працюють на першому курсі, – ліквідувати невідповідність між рівнем шкільної підготовки з базових предметів і вимогами вузівської програми, застосовувати такі форми навчальної діяльності, які б формували у студентів усвідомлені методи й прийоми самоконтролю, підвищувало активність і цілеспрямованість.

Висновки. Вища освіта для молоді повинна стати тим рівнем професійного становлення, на якому вона одержує потужний імпульс розвитку свого інтелектуального потенціалу, стимулювання процесів саморозвитку й самоосвіти, формування пізнавальних і професійних мотивів. До такого інноваційного освітнього процесу у вищому навчальному закладі студент повинен бути готовий, оскільки адаптація студентів в умовах вищого навчального закладу є складний, багатоаспектний, синтетичний, динамічний процес. Це потребує особливого підходу до дослідження проблеми, поєднання знань багатьох наук: педагогіки, психології, фізіології, філософії та ін.

Розглянуті нами питання адаптації студентів першого курсу не розкривають усю природу та сторони методів і прийомів, які прискорюють процес адаптації, оскільки вони не враховують усіх сторін цього складного процесу.

Вищезазначені особливості та критерії процесу адаптації студентів першого курсу фізико-математичного факультету педагогічного університету в умовах сучасного набору абітурієнтів викликають багато питань щодо їх упровадження та можливості повної реалізації на практиці. Сучасний студент педагогічного ВНЗ потребує особливих індивідуальних підходів і методів активізації його навчальної діяльності, а сучасний викладач повинен враховувати особливості набору студентів на перший курс і знаходити такі форми роботи зі студентом, щоб одержати бажаний результат, який відповідає вимогам сучасності. Сучасна людина повинна не лише діяти, але й мислити по-новому. Тому дедалі частіше в процесі вивчення дисциплін викладачі відходять від переважного використання традиційних методів навчання. За останні роки виникли принципово інші – так звані активні методи навчання. Тому серед основних питань, які стосуються впровадження сучасних технологій навчання, є пошуки можливостей органічного поєднання та взаємоузгодження традиційних методів реалізації навчального процесу з новими методами його інтенсифікації й активізації, що забезпечують формування необхідних якостей майбутнього фахівця.

Усвідомлюючи багатогранність проблеми, ми зробили акцент на особливостях процесу адаптації студентів першого курсу фізико-математичного факультету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта і Болонський процес : навч. посібник / за ред. В. Г. Кременя//Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 348 с.
2. Вища освіта України – Європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Матеріали до підсумкової колегії МОН – «Освіта України».–2008.– №21–22.– С. 19.
3. Студент на порозі ХХ століття : монографія / под. ред. Н. Й. Рейнвальд. – М., 1990. – 130 с.
4. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти// Інформаційний збірник Міносвіти України. – 1996. – С. 2–15.
5. Теоретичні аспекти адаптації студентів 1 курсу до навчання у ВНЗ// Гуманізм та освіта: Х Міжнародна науково-практична конференція, 2010 рік.–Х., 2010. – С. 233.
6. Савельева Н. И. Проектирование системы адаптации первокурсников к обучению в вузе: автореф. дисс. ... канд. пед.наук:спец.13.00.08. / Н. И. Савельева. – Владивосток, 2007.–18 с.

РЕЗЮМЕ

Петренко С. В. К вопросу адаптации студентов первого курса физико-математического факультета педагогического университета.

В статье рассмотрены вопросы, которые связаны с особенностями адаптации студентов первого курса физико-математического факультета педагогического университета. На основе систематизации научной информации и анализа проведенных исследований установлены главные критерии и факторы адаптации, а также их влияние на активизацию познавательной деятельности студентов первого курса, а также их профессиональное самоопределение. Автор рассматривает внешнюю адаптацию, которая предполагает профессиональную и социальную адаптацию, и внутреннюю – биологическую и психологическую адаптацию. В статье указаны конкретные причины снижения познавательной активности студентов первого курса физико-математического факультета в процессе обучения, а также методы организации, стимулирования, мотивации и контроля процесса адаптации.

Ключевые слова: адаптація студентів першого курсу, активізація, активізація познавальної діяльності, критерії і фактори адаптації, професійне самоопределение

SUMMARY

Petrenko S. The problem of first-year students' adaptation at the faculty of physics and mathematics in the pedagogical university.

In the article the questions related to adaptation features of first-year students of the faculty of physics and mathematics in the pedagogical university are discussed. On the base of summarizing and analysis scientific information and research the criteria and acute adaptation factors, their impact on cognitive activation of first-year students and their professional identity are established. The author examines external adaptation which includes professional and social adaptation, and internal – biological and psychological adaptation. The article has listed the specific causes for the decline of cognitive activity of first-year students at physics and mathematics faculty in teaching and the methods of organization, stimulation, motivation and control the adaptation process. In recent years have been great difficulties with a number of students at physics and mathematics faculty. Recognizing the diversity of problems, we have focused on the features of the adaptation process of first-year students at physics and mathematics faculty. The study of adaptation of first year student at the faculty of physics and mathematics has showed that the level of formal training of first year students to study in high school is very different. It is impossible to build a learning process for students at various levels and use the same techniques during training sessions, consultations. The experience shows that the efficiency and quality of the learning are higher if individual work with students, their independent cognitive activity is organized better. The task of teachers working with the first-year students eliminate the disparity between the level of training in basic school subjects and university requirements of the program. The task of teachers working with the first year students use the following forms of training activities that would have formed in the students the methods and techniques of self-control, increased activity and commitment.

Key words: first-year students' adaptation, activation, activation of cognitive activity, criteria and factors of adaptation, professional self-determination.